[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

بررسی میزان مشارکت روستائیان در جابه‌جایی سکونتگاه‌های روستایی

نمونه مورد مطالعه: روستاهای جابه‌جا شده جنوب استان کرمان

سید امیر حسین گرکانی *، محمدعلی وجدانی**، فاطمه رحیم بخش***، مهسا بشیری****

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۰۸/۱۹
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۰۲/۰۳

چکیده

در بیشتر برنامه‌های بازسازی پس از سانحه، سیاست جابه‌جایی کل یا بخشی از سکونتگاه به‌عنوان راه حلی مناسب از لحاظ فنی برای کاهش خطر و ایمنی از پدیده‌هایی چون زلزله، سیل، رانش زمین و غیره مورد ملاحظه قرار می‌گیرد. بررسی تجارب مختلف حاکی از آن است که به علت فقدان قوانین و دستورالعمل‌های مربوط به چگونگی مداخله در سکونتگاه‌های روستایی و از سویی نبود تعریفی فراگیر از مفاهیم درجاسازی و جابه‌جایی در سیاست‌های مداخله‌ای، ابهام در کاربرد این رویکردها و همچنین عدم مشارکت روستائیان در فرایند بازسازی روستای جدید، پیامدهای جابه‌جایی به گونه‌ای بوده که عموماً بازماندگانی که جابه‌جا شده‌اند از جابه‌جایی رضایت نداشته‌اند و جابه‌جایی، اغلب به از دست دادن خوداتکایی روستائیان و حس تعلق به مکان و در مواردی به خالی از سکنه ماندن واحدهای احداثی در روستای جدید منجر شده است. در بررسی ادبیات نظری مفهوم مشارکت، تکیه‌گاه مفهومی هر یک از صاحب‌نظران از این مفهوم تا حدی متفاوت است. این مقاله در یک جمع‌بندی کلی مشارکت را چنین تعریف می‌نماید: مشارکت فرایندی است مبتنی بر خرد جمعی و دانش بومی و فعالیتی است آگاهانه و داوطلبانه که با شرکت افراد ذینفع در همه ابعاد تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرا، نظارت و ارزیابی با هدف توانمندسازی آن‌ها همراه با کارایی بالاتر انجام می‌گیرد. این پژوهش به‌منظور تبیین مفهوم ارائه شده از مشارکت روستائیان در فرایند جابه‌جایی و بازسازی سکونتگاه‌های روستایی انجام شده است. از آنجا که حجم جامعه آماری مورد مطالعه روستاهای جابه‌جا شده جنوب استان کرمان ۱۶روستا با ۵۳۸ واحد احداثی می‌باشد و امکان مطالعه همه آن‌ها به‌دلیل محدودیت پژوهش ممکن نبود، سعی گردید با استفاده از فن‌آوری دقیق آماری، نمونه‌ای از این حجم انتخاب گردد تا بتوان نتایج به‌دست آمده از آن‌را با ضریب اطمینان قابل قبولی به کل جامعه آماری تعمیم داد. برای رسیدن به این منظور براساس روش نمونه‌گیری تصادفی ٤ روستا از ١٦ روستای جابه‌جا شده در استان کرمان انتخاب شدند و با استفاده از رابطه کوکران تعداد ۱۵۰ واحد احداثی به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده مورد پیمایش قرار گرفته‌اند. یافته‌ها حاکی از وجود رابطه‌ای مستقیم بین مشارکت روستائیان و اسکان ایشان در روستای جدید در سطوح تصمیم‌گیری برای جابه‌جایی، مکان‌یابی، طراحی، ساخت و نظارت بر اجرای روستای جدید است. از طرفی میزان فاصله روستای جدید از روستای قدیم با تعداد واحدهای خالی از سکنه، ارتباطی مستقیم و میزان خدمات ارائه شده در روستای جدید با تعداد واحدهای خالی از سکنه در روستای جدید، ارتباطی معکوس دارند.

* دکترای معماری، استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد پردیس تهران. Garakani@pardisiau.ac.ir
** کارشناس ارشد معماری، مدیر کل دفتر مطالعات و تحقیقات مسکن روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
*** کارشناس ارشد طراحی شهری. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
**** کارشناس ارشد بازسازی پس از سانحه، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی تهران.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

مقدمه

بافت‌های روستایی از ارکان مهم فضاهای سکونتگاهی و الگوهایی فضایی- کالبدی از زندگی اجتماعی، در بستر طبیعت محسوب می‌شوند. مداخله در سکونتگاه‌های روستایی با عنوان جابه‌جایی[1] و یا تجمیع روستاهای پراکنده و کوچک اغلب به‌صورت خاص و به‌عنوان موضوع جانبی و کم اهمیت مورد بررسی قرار گرفته است. نبود اهداف آشکار، رویه‌های یکدست و منابع کافی جهت پرداخت به مسئله جابه-جایی، تأثیرات ناگواری بر جابه‌جا شوندگان و یا بر جمعیت‌های میزبان در محل و نیز بر محیط زیست به جای گذاشته است. سهل‌انگاری در طراحی، بی‌توجهی در مکان‌یابی روستای جدید و همچنین فقدان مشارکت روستائیان در فرایند جابه‌جایی، همواره از مهمترین دلایل شکست پروژه‌های جابه‌جایی محسوب می‌شوند. در متون تخصصی مختلف در مورد مشارکت مردم، تعاریف، فرضیه‌ها و روش‌های مختلفی ارائه شده است. در تمام این روش‌ها به‌ویژه در طرح‌های بازسازی[2]، مردم عمدتاً خود به‌عنوان افراد ذینفع مطرح می‌باشند. مشارکت مردم در بازسازی پس از سانحه[3] همواره با اهمیت و سودمند تلقی شده و به عنوان یک استراتژی در توسعه اجتماعی، اقتصادی و کالبدی و در نتیجه یک درک جدید از توسعه مطرح گردیده است. در بسیاری موارد، با وجود تجربه‌هایی از زلزله‌های منجیل، بم، زرند کرمان و لرستان در بازسازی سکونتگاه‌های روستایی پس از جابه‌جایی، به علت عدم مشارکت روستائیان در فرایند طراحی و ساخت روستای جدید، شهرکی طراحی شده که توجه به نیازهای شهری بوده و فاقد کارکردهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی روستا و ساکنان آن بوده است. نتیجه این مسئله، بر هم خوردن انسجام روستائیان و در مواردی مهاجرت ایشان و عدم استقبال آنان از سکونتگاه‌های جدید است. این مقاله در پی پاسخ به این سؤال است که بین مشارکت روستائیان و در نظر گرفتن نیازها و نظرات آن‌ها در تصمیم‌گیری برای جابه‌جایی، مکان‌یابی، طراحی، ساخت و نظارت بر اجرای واحدهای مسکونی در روستای جدید و میزان استقبال و اسکان ایشان در روستای جدید چه رابطه‌ای وجود دارد؟

روش تحقیق

پژوهش حاضر شامل دو بخش است بخش اول براساس پژوهش اسنادی و از نوع توصیفی و مقایسه‌ای است و هدف آن ارائه چارچوب نظری، فرضیات پژوهش و تدوین پرسش‌های پرسشنامه است و بخش دوم ارائه پژوهش پیمایشی در باب موضوع است و در آن از تکنیک پرسشنامه برای آزمودن فرضیات استفاده گردیده و بدینوسیله هم مسئله پژوهش توصیف شده و هم فرضیه‌های پژوهش مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. از آنجا که حجم جامعه آماری مورد مطالعه روستاهای جابه‌جا شده جنوب استان کرمان ۱۶روستا با ۵۳۸ واحد احداثی[4] می‌باشد و امکان مطالعه همه آن‌ها به‌دلیل محدودیت پژوهش ممکن نبود، سعی گردید با استفاده از فن‌آوری دقیق آماری، نمونه‌ای از این حجم انتخاب گردد تا بتوان نتایج بدست آمده از آن‌را با ضریب اطمینان قابل قبولی به کل جامعه آماری تعمیم داد. برای رسیدن به این منظور از روش نمونه‌گیری تصادفی ٤ روستا از ١٦ روستای جابه‌جا شده در استان کرمان انتخاب شدند و با استفاده از رابطه کوکران[5] تعداد ۱۵۰ واحد احداثی به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده مورد پیمایش قرار گرفته‌اند. یکی از مقیاس‌ها که برای سنجش عقیده، احساس، تمایل و یا نگرش افراد یک جامعه کاربرد زیادی دارد، قیاس لیکرت[6] می‌باشد و سوالات پرسشنامه‌های این پژوهش مبتنی بر این روش طراحی گردیده است. برای تعیین پایایی و همسانی درونی گویه‌های پرسشنامه از روش آلفای

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

کرونباخ[۷] استفاده شده است. ضریب پایایی کل پرسشنامه ۸۴٪ بدست آمد که در مجموع ضریب پایایی قابل قبولی است. در مطالعه حاضر، داده‌ها و اطلاعات حاصل از پرسشنامه با استفاده از نرم افزار SPSS نسخه ۱۶ مورد توصیف و تحلیل قرار گرفته است، برای تحلیل داده‌ها از آزمون t[۸]، برای بررسی همبستگی بین متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون[۹] و برای رتبه‌بندی متغیرها از آزمون فریدمن[۱۰] استفاده شده است.

مبانی نظری

در برنامه‌های بازسازی سکونتگاه‌های روستایی در کشور ایران مطابق "نمودار۱" چهار سیاست درجاسازی، تجمیع، توسعه پیوسته و جابه‌جایی کل سکونتگاه، از سوی مسؤلین بازسازی مورد ملاحظه قرار می‌گیرد.

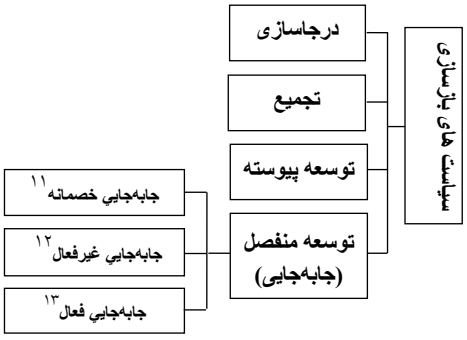

ن۱. سیاست‌های بازسازی سکونتگاه‌های روستایی.
منبع: نگارندگان.

جابه‌جایی اجتماع انسانی می‌تواند کالبدی یا اقتصادی باشد. جابه‌جایی کالبدی، تغییر محل کالبدی مردم است که منجر به رها نمودن مکان استقرار و احتمالاً سرمایه‌های مولد یا دسترسی به سرمایه‌های مولد یا دوری از آن‌ها می‌گردد اما جابه‌جایی اقتصادی، از اقدامی ناشی می‌شود که بدون جابه‌جایی کالبدی، دسترسی مردم به سرمایه‌های مولد را متوقف یا حذف می‌کند.

بانک جهانی برای پذیرفتن جابه‌جایی تعریف زیر را ارائه می‌دهد (2002,IFC):

"جابه‌جایی عبارت است از فعالیت‌های لازم برای استقرار در مکان جدید و اتحاد با اجتماعات موجود به طوری که این فرصت را به آنها بدهد، توان فیزیکی خود را بازیابند و به لحاظ اقتصادی در کوتاه‌ترین زمان ممکن به خوداتکایی و پایداری برسند".

در مورد سوانح انسان ساخت همچون جنگ و درگیری‌های داخلی واژه جابه‌جایی در ارتباط با افراد به کار رفته و طبق تعریف کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد[۱۴]جابه‌جایی عبارت است از "اسکان پناهندگان در مکانی غیر از مناطق اصلی و اولیه‌شان" (UNHCR,1998: 5).

طبق آمار موجود در بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از سال ۱۳۵۸ تا سال ۱۳۸۸، تعداد ٥٤٦ روستا جابجا و در روستاهای جدید تعداد ۲۰۹۳۰ واحد مسکونی احداث شده است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی:۱۲). از آنجا که موفقیت برنامه‌های بازسازی و عمرانی، ناشی از سطح بالای مشارکت مردم بوده است با توجه به مدل‌های تجربه شده پیشین، مطالعات میدانی نشان می‌دهد راهبرد حذف مشارکت مردمی و دخالت وسیع دولت در جابه‌جایی سکونتگاه و شکل‌گیری روستای جدید واجد کارایی لازم نبوده و در مواردی با صرف هزینه‌های کلان اجتماعی و اقتصادی موجب عدم استقبال و رضایت روستائیان از سکونتگاه جدید شده است. به‌نظر می‌رسد یکی از مهمترین دلایل موفقیت و یا شکست پروژه‌های جابه‌جایی، مشارکت روستائیان در فرایند بازسازی و جابه‌جایی روستا است در ادامه به بررسی مفهوم مشارکت و تعریف سطوح آن در پروژه‌های جابه‌جایی می‌پردازیم.

مفهوم مشارکت

واژه «مشارکت» در دهه‌های اخیر برای اولین بار در اواخر دهه ۱۹۵۰ پا به عرصه ظهور گذاشت. رواج این واژه، در پی آن بود که بیشتر شکست‌های طرح‌های

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

توسعه، به فقدان مشارکت مردم در فرایند طراحی و اجرای این طرح‌ها نسبت داده شد. توسعه بر مبنای مشارکت مردمی از اواخر دهه ۱۹۷۰ و اوایل ۱۹۸۰ به‌عنوان یک مفهوم کلیدی و به‌صورت گسترده‌ای در ادبیات توسعه مطرح شد. از شروع سال ۱۹۷۰ دولت‌های در حال توسعه به این مسئله واقف شده و توافق دارند که مشارکت در برنامه‌ریزی‌های توسعه ضروری است. براساس این نظریات، مردم حق دارند در امور توسعه و کنترل محیط خود و به دست آوردن رفاه بیشتر مشارکت داشته باشند(World Bank, 1994: 4). در سال‌های اخیر در معیارهای بازسازی و جابه‌جایی سکونتگاه، رویکردهای مهندسی و اقتصادی به رویکردهای اجتماعی و علوم انسانی تغییر یافته‌اند. رویکرد اجتماعی به جابجایی سکونتگاه عمدتاً بر جنبه‌های «سازماندهی جامعه، مشارکت افراد در فرایند تصمیم‌گیری، توجه به نیازهای فردی و اجتماعی، حساس بودن مسئولان نسبت به پیش‌زمینه‌های فرهنگی و قومی افراد جابه‌جا شونده» توجه دارد و مشورت با مردم را مهم‌ترین عامل موفقیت در انتخاب مکان صحیح و طراحی مناسب سکونتگاه می‌داند (Fallahi, 1996). عدم آگاهی مردم از ماهیت، کارایی و اثربخشی پروژه‌ها، فقدان احساس نیاز به مردم، بی‌اعتمادی نسبت به مجریان و فقدان همکاری و مشارکت مردم در اجرا و نگهداری پروژه‌ها را می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین و عمده‌ترین عوامل مؤثر در ناکامی پروژه‌های توسعه دانست. رهیافت مشارکتی مردم و مدیریت مشارکتی بازسازی در فرایند بازسازی نیازمند این است که مردم به گونه‌ای خودانگیخته و خودجوش، وارد روند بازسازی شده و در فرایند جابه‌جایی روستا حضور فعال داشته باشند. در رویکرد مشارکتی نقش مردم آسیب دیده در فرایند بازتوانی و بازسازی از افرادی «درمانده و محکوم» و نظاره‌گر به‌تدریج به «فعالان مشارکت کننده» در فرایند برنامه‌های پس از سانحه تغییر یافته است. تجارب نشان می‌دهند که انجام کلیه امور بازسازی توسط دولت و سازمان‌های امدادگر بدون در نظرداشتن مردم، موجب بالا رفتن سطح توقعات جامعه، نارضایتی آن‌ها و اعمال تغییرات کالبدی و در نتیجه افزایش میزان آسیب‌پذیری گردیده است. در مقابل در متون مختلف بارها تأکید شده است که مشارکت مردم در عملیات بازسازی موجب انطباق طرح‌ها و برنامه‌ها با نیازهای مردم، کاهش هزینه‌ها، پایداری برنامه‌ها، افزایش رضایت‌مندی و تسریع بازتوانی روستائیان می‌گردد (فلاحی،۱۳۸۳). بنابراین در عرصه مشارکت، همکاری آزادانه و آگاهانه و نیز برنامه‌ریزی شده، اساسی‌ترین و بنیادی‌ترین عامل توسعه و توسعه پایدار[۱۵] است. ابعاد مشارکت روستائیان در فرایند جابه‌جایی را می‌توان مشارکت روستائیان در تصمیم‌گیری برای جابه‌جایی و مکان‌یابی روستای جدید، مشارکت در طراحی و ساخت روستای جدید و همچنین مشارکت روستائیان در نظارت بر اجرای روستای جدید بر شمرد. تعاریف بسیاری از مفهوم مشارکت توسط نظریه‌پردازان مطرح شده است به منظور ارائه تعریفی از این مفهوم در حوزه بازسازی سکونتگاه‌های جدید و با توجه به ابعاد مشارکت روستائیان در فرایند جابه‌جایی روستاها، نمونه‌هایی از تعاریف صاحب‌نظران از مفهوم مشارکت در "جدول شماره ۱" ارائه گردیده است. در لغت‌نامه دهخدا، مشارکت از حیث لغوی به معنای شراکت، بهره‌برداری و انبازی کردن است این مفهوم بر وزن مفاعله به معنای کمک و یا شرکت مستقیم و غیرمستقیم و داوطلبانه افراد برای انجام یک فعالیت اجتماعی است و در فرهنگ انگلیسی آکسفورد «مشارکت» به معنای کُنش یا سهم داشتن است.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

همان‌طور که در تعریف‌های فوق دیده می‌شود، تکیه‌گاه مفهومی هر یک از صاحب‌نظران از مشارکت تا حدی متفاوت است به‌گونه‌ای که در یک جمع‌بندی کلی از تعریف‌های فوق به همراه تلفیق با رویکردهای نوین‌تر به مشارکت، می‌توان این مفهوم را به‌صورت زیر تعریف نمود: «مشارکت فرایندی است مبتنی بر خرد جمعی و دانش بومی[16] و فعالیتی است آگاهانه و داوطلبانه که با شرکت افراد ذینفع در همه ابعاد تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرا، نظارت و ارزیابی، با هدف توانمندسازی آن‌ها همراه با کارایی بالاتر انجام می‌گیرد».

نظریه پرداز	تعریف مشارکت
بانک جهانی	فرآیندی است که طی آن گروه‌های ذینفع در جهت دادن به ابتکارات توسعه و تصمیم‌گیری‌ها و منابعی که در زندگی تأثیر دارد مداخله و نظارت دارند(World Bank,1994).
سازمان ملل متحد	ابزاری است برای رشد آگاهی‌های اجتماعی و تشویق پیشگامی در فعالیت‌های محلی به نحوی که ساختار تصمیم‌گیری محلی باید مداخله بومیان در موضوعاتی که مستقیماً با نیازهای آنان مرتبط است را تشویق و تسهیل نماید (دارابی، ١٣٨٤: ٦١).
سانوف	همکاری همراه با کنترل شهروندان و سهیم شدن در قدرت در فرآیند تهیه طرح‌ها چرا که توانمندسازی اجتماعات، هدف غایی مشارکت است(Sanoff, 2008: 8).
گائوتری	یک فرآیند اجتماعی، عام، یکپارچه، چندجانبه، چند بُعدی و چند فرهنگی است که سعی می‌کند همه مردم را در مراحل توسعه مشارکت دهد (گائوتری، ١٩٨٦: ٣٧).
هرسیون و همکاران	مشارکت لزوماً فرآیندی است که تضمین می‌کند آنها که در یک تصمیم مهم منفعتی دارند در اتخاذ آن تصمیم نیز درگیر می‌شوند (Harrison & et al,2001: 2).
اوکلی و مارسون	مشارکت را به معنای سهیم شدن فعال و سازماندهی اقشار جامعه به ویژه اقشار خاص آسیب پذیر جامعه در سطوح منطقه‌ای تعریف می کند(اوکلی و مارسون، ١٣٧٠: ٦٨).
شادی طلب	به معنای همکاری، نخستین رفتار اجتماعی است که از انسان سرزده می‌شود (شادی طلب، ١٣٨٢: ٤٢).
هارت	فرآیند سهیم شدن در تصمیمات اثرگذار بر زندگی شخصی و جامعه‌ای که او در آن زندگی می‌کند. مشارکت وسیله‌ای است که دموکراسی به وسیله آن ساخته می‌شود و نیز معیاری است که دموکراسی‌ها براساس آن باید سنجیده شوند(هارت، ١٣٨٠: ٢٦).
چمبرز	فرآیندی است که مردم محلی را قادر می‌سازد تا تحلیل خود را انجام دهند، کنترل امور را به دست گیرند، اعتماد به نفس بیشتری کسب کنند و تصمیمات را خود اتخاذ کنند(چمبرز، ١٣٧٨: ١٢٠).
ارنشتاین	بازتوزیع قدرت که افراد را قادر به مداخله در فرآیندهای سیاسی و اجتماعی می‌نماید که قبلاً فاقد آن بوده و عمدتاً تعیین کننده منافع آتی افراد است(Arnstein, 1969).
یومالل	در مفهوم گسترده‌اش، برانگیختن حساسیت مردم و افزایش درک و توان آنان برای پاسخگویی به طرح‌های توسعه‌ای و نیز به معنای تشویق ابتکارات محلی است (ازکیا و غفاری، ١٣٨٠: ١٣)

ج١. تعاریف مشارکت. منبع: گرکانی، ١٣٩٢.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

فرضیه‌های پژوهش

با توجه مفهوم مشارکت از دیدگاه صاحب نظران و مبانی ارائه شده از مشارکت مردم در بازسازی، در سطوح مختلف مشارکت روستائیان در جابه‌جایی سکونتگاه، می‌توان فرضیات زیر را ارائه نمود:

- بین مشارکت روستائیان در تصمیم‌گیری برای جابه‌جایی و اسکان ایشان در روستای جدید رابطه‌ای معنادار وجود دارد.
- بین مشارکت روستائیان در مکان‌یابی روستای جدید و اسکان ایشان در روستای جدید رابطه‌ای معنادار وجود دارد.
- بین مشارکت روستائیان در طراحی روستای جدید و اسکان ایشان در روستای جدید رابطه‌ای معنادار وجود دارد.
- بین مشارکت روستائیان در ساخت روستای جدید و اسکان ایشان در روستای جدید رابطه‌ای معنادار وجود دارد.
- بین مشارکت روستائیان در نظارت بر اجرای روستای جدید و اسکان ایشان در روستای جدید رابطه‌ای معنادار وجود دارد.

معرفی نمونه‌های مورد مطالعه

روستاهای مورد مطالعه از روستاهای جنوبی استان کرمان انتخاب شده‌اند روستای بند چاه‌رضا، چاه‌دادخدا، قاسم آباد و روستای شهید کرمی شاداب نمونه‌های مورد مطالعه این پژوهش می‌باشند که در جدول۲ و تصویر۱ برخی از مشخصات این روستاها معرفی شده است.

چگونگی توزیع حجم نمونه در روستاهای مورد مطالعه در "جدول ۳" ارائه شده است. در ذیل به ارائه توزیع فراوانی یکی از سؤالات پژوهش در گروه‌های مورد مطالعه می‌پردازیم "جدول ٤".

نام روستا	روستای بندچاه‌رضا	روستای چاه‌دادخدا	روستای قاسم‌آباد	روستای شهید کرمی شاداب
نام شهرستان	قلعه گنج	قلعه گنج	رودبار	کهنوج
تاریخ شروع بازسازی	سال ۱۳۷۵	سال ۱۳۸۲	سال ۱۳۷۹	سال ۱۳۷۸
علت جابه جایی	ساماندهی کپرنشینان	کمبود فضای توسعه	ساماندهی کپرنشینان	ساماندهی کپرنشینان
فاصله تا روستای قدیم	حدود ۷۰۰ متر	حدود ۱ کیلومتر	حدود ۳ کیلومتر	حدود ٤ کیلومتر
تعداد واحد احداثی	۱۰۹	۱۲٤	۱۵۸	۵۷
تعداد واحد ساکن	۷۰	۰	۵۸	۰
تعداد واحد خالی از سکنه	۳۹	۱۲٤	۱۰۰	۵۷
شغل ساکنین	کشاورزی	کارگری	کشاورز	کشاورز
خدمات زیربنایی	آب و برق	-	بخشی از روستا آب و برق دارد	-
تصویر روستا قبل از جابه‌جایی				
تصویر روستا بعد از جابه‌جایی				

ج۲. معرفی روستاهای مورد مطالعه [۱۷].

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

قبل از جابه‌جایی	بعد از جابه‌جایی	
کپر (نی و حصیر)	اسکلت فلزی با اتصال پیچ و مهره‌ای کلاف	بتنی با دیوار باربر

ت۱. گونه‌هایی از مسکن قبل و بعد از جابه‌جایی. منبع: نگارندگان.

نام روستا	روستای بندچاه‌رضا	روستای چاه‌دادخدا	روستای قاسم‌آباد	روستای شهید کرمی‌شاداب	جمع
تعداد نمونه	۳۷	٤۲	۵۲	۱۹	۱۵۰
درصد	(۲۵)	(۲۸)	(۳۵)	(۱۲)	(۱۰۰)

ج۳. چگونگی توزیع حجم نمونه.

مشارکت در مکان‌یابی	خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		جمع کل	
گروه	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
روستای بندچاه‌رضا	۱۱	(۳۰)	۱۰	(۲٦)	۵	(۱٤)	۸	(۲۲)	۳	(۸)	۳۷	(۱۰۰)
روستای چاه‌دادخدا	۸	(۱۹)	۲۰	(٤۷)	۹	(۲۲)	۵	(۱۲)	۰	(۰)	٤۲	(۱۰۰)
روستای شهید کرمی‌شاداب	٦	(۱۲)	۱۳	(۲۵)	۱۱	(۲۱)	۱٤	(۲۷)	۸	(۱۵)	۵۲	(۱۰۰)
روستای قاسم‌آباد	۵	(۲٦)	۳	(۱٦)	۲	(۱۱)	٤	(۲۱)	۵	(۲٦)	۱۹	(۱۰۰)

ج٤. توزیع فراوانی گروه‌های مورد مطالعه بر حسب مشارکت روستائیان در مکان‌یابی روستای جدید.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

یافته‌ها

برای آزمون فرضیه‌ها از آزمون t استفاده شده است و برای سنجش دقیق نرمال بودن داده‌ها، که از شرایط استفاده از آزمون t می باشد از آزمون کلموگروف اسمیرنف[۱۸] که یک مورد از آزمون‌های ناپارامتریک محسوب می‌شود، استفاده گردیده است.

همانگونه که در "جدول۵" مشخص می‌باشد فرضیه‌های این پژوهش مورد تأیید قرار گرفتند و می‌توان از مهمترین عوامل خالی از سکنه ماندن واحدهای احداثی در پروژه‌های جابه‌جایی روستاهای جنوب استان کرمان را عدم مشارکت روستائیان در مراحل مختلف تصمیم‌گیری، مکان‌یابی، طراحی، اجرا و نظارت دانست.

متغیر	آزمون t	سطح معنی‌داری	ضریب همبستگی	نتیجه آزمون
مشارکت در تصمیم‌گیری	۳۰.٤۹۸	۰۰۰	۰/۸۵	تأیید فرضیه
مشارکت در مکان‌یابی	۲۹.٤۳۵	۰۰۰	۰/۸۳	تأیید فرضیه
مشارکت در طراحی	۲۹.٦۵۹	۰.۰۱	۰/٦٦	تأیید فرضیه
مشارکت در ساخت	۳۰.۹٤۰	۰.۰۱	۰/۸٤	تأیید فرضیه
مشارکت در نظارت بر اجرا	۲۸.۵۹۳	۰.۰۰۱	۰/۷۸	تأیید فرضیه

ج۵ . خلاصه یافته های تحقیق.

بین متغیر فاصله از روستای قدیم و میزان ارائه خدمات زیربنایی از جمله آب، برق، جاده و غیره با تعداد واحدهای خالی از سکنه نیز رابطه‌ای معنادار وجود دارد که با کمک ضریب همبستگی پیرسون رابطه آن‌ها را می‌توان به شرح ذیل تعریف نمود:

– رابطه بین فاصله تا روستای قدیم و تعداد واحدهای خالی از سکنه در روستای جدید: رابطه بین این دو متغیر به استفاده از ضریب همبستگی پیرسون تأیید می‌شود و نتیجه گرفته می‌شود که بین فاصله تا روستای قدیم و واحدهای خالی از سکنه در روستای جدید، ارتباط مستقیمی وجود دارد و میزان این همبستگی برابر ۰/٦۱ است.

– رابطه بین ارائه خدمات زیربنایی و تعداد واحدهای خالی از سکنه در روستای جدید: رابطه بین این دو متغیر به استفاده از ضریب همبستگی پیرسون تأیید می‌شود رابطه بین این دو متغیر در جهت عکس هم بوده، یعنی هر چه خدمات زیربنایی بیشتر باشد تعداد واحدهای احداثی خالی از سکنه کمتر خواهد بود. میزان این همبستگی معکوس ۰.۵۵- است.

برای رتبه‌بندی متغیرها و اولویت‌بندی آن‌ها در میزان تأثیرگذاری بر جابه‌جایی روستائیان از آزمون فریدمن استفاده شده است که نتایج آن در "جدول٦ " آمده است.

متغیر	متوسط رتبه‌ها	تعداد مشاهدات	رتبه
مشارکت در تصمیم‌گیری	۳.۹٤	۱۵۰	۱
مشارکت در مکان‌یابی	۳.۵٤	۱۵۰	۲
مشارکت در طراحی	۳.۳٤	۱۵۰	۳
مشارکت در ساخت	۲.۱۷	۱۵۰	٤
مشارکت در نظارت بر اجرا	۲.۰۱	۱۵۰	۵

ج٦. جدول رتبه‌بندی متغیرها، آزمون فریدمن.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

یافته‌های این پژوهش حاکی از عدم مشارکت روستائیان در مراحل مختلف جابه‌جایی روستاهای جابه‌جا شده جنوب استان کرمان است، که این امر یکی از دلایل عدم تکمیل واحدهای نیمه تمام و یا خالی از سکنه ماندن بخشی از واحدهای احداثی، در روستاهای جدید است. مطابق "جدول٦"، مشارکت روستائیان در تصمیم‌گیری برای جابه‌جایی، و تغییر سیاست جابه‌جایی از نوع اجباری به جابه‌جایی مبتنی بر مشارکت و نظرخواهی از روستائیان، از مهمترین عوامل در موفقیت و یا شکست پروژه‌های جابه‌جایی و اسکان روستائیان در روستای جدید است، مطابق آزمون فریدمن مشارکت در مکان‌یابی، طراحی، ساخت و نظارت بر اجرای روستای جدید نیز به ترتیب اولویت، از عوامل تأثیرگذار بر موفقیت پروژه‌های جابه‌جایی و اسکان روستائیان در روستای جدید می‌باشند.

نتیجه

حس تعلق به مکان جدید و رضایت‌مندی و بازتوانی روستائیان پس از جابه‌جایی حاصل برایند مؤلفه‌های بسیاری است که از جمله می‌توان به تطبیق مکان و کالبد روستای جدید با خواسته‌ها و نیازهای ساکنین اشاره نمود. در رویکردهای متأخر، مشارکت روستائیان در فرایند برنامه‌های پس از سانحه از شروط موفقیت برنامه‌های بازسازی به شمار می‌رود. مشارکت مردم و مدیریت مشارکتی بازسازی در فرایند جابه‌جایی روستاها نیازمند این است که مردم به گونه‌ای خودانگیخته و خودجوش وارد عرصه و روند بازسازی شده و در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها و به‌ویژه در اجرا و نهایتاً در مرحله ارزیابی و بازنگری، مستقیماً اقدام کرده و یا این که حداقل در برنامه‌ریزی‌ها و اقدامات صورت گرفته، حضور فعال داشته باشند. این پژوهش ضمن اشاره به تعاریفی از مشارکت از دیدگاه صاحب‌نظران، مشارکت را فرایندی تعریف نمود که مبتنی بر خرد جمعی و دانش بومی است و فعالیتی آگاهانه و داوطلبانه می‌باشد که با شرکت افراد ذینفع در همه ابعاد تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرا، نظارت و ارزیابی و با هدف توانمندسازی همراه با کارایی بالاتر انجام گیرد. از آنجا که هدف این نوشتار پی بردن به ارتباط مشارکت روستائیان با میزان استقبال ایشان از روستای جدید است در نمونه‌های مورد مطالعه ارتباط معناداری بین مشارکت روستائیان در زمینه‌های تصمیم‌گیری برای جابه‌جایی، مکان‌یابی، طراحی، ساخت و نظارت بر بازسازی و اسکان روستائیان در روستای جدید، وجود دارد از طرفی میزان فاصله روستای جدید از روستای قدیم با تعداد واحدهای خالی از سکنه، ارتباطی مستقیم و میزان خدمات ارائه شده در روستای جدید با تعداد واحدهای خالی از سکنه در روستای جدید، ارتباطی معکوس دارند. مشارکت روستائیان و انگیزه‌های ایجادی آن می‌بایست از نوع مشارکت درونزا[19] باشد.

مشارکت روستائیان در جابه‌جایی از عوامل تأثیرگذار بر جابه‌جایی و اسکان روستائیان است لذا می‌بایست از حداکثر مشارکت ایشان در فرایند جابه‌جایی بهره گرفت، با توجه به یافته‌های این تحقیق، موارد ذیل پیشنهاد می‌گردد :

- در زمینه طراحی روستای جدید معماری جمعی[20] که یکی از انواع معماری مشارکتی است، می‌تواند راهبردی برای طراحی روستاهایی باشد که می‌بایست از نو ساخته و یا جابه‌جا شوند.
- در تصمیم‌گیری برای جابه‌جایی، قدرت تصمیم‌گیری برای جابه‌جاشدن، در بین روستائیان توزیع گردد.
- مشارکت روستائیان و انگیزه‌های ایجادی آن

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

می‌بایست از نـوع مشـارکت درونـزا بـوده و مشـارکتی باشد که حاصل کوشش و خوداتکایی روستائیان اسـت و یا به عبارتی مشارکت مردم، برای مردم باشد.

پی نوشت

1.Relocation
2.Reconstraction
فعال کردن تمامی خدمات، ترمیم و دوباره‌سـازی سـاختارهای زیربنایی و سازه‌های تخریب شـده، احیـاء حیـات اقتصـادی و بازگرداندن فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی را بازسازی تعریف می‌نمایند (Aysan & Davis, 1993: 48).

3.Disaster

٤. منبع آمار ارائه شده بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان کرمان می‌باشد ضمن آنکه تعداد واحدهای خالی از سـکنه و احـداثی در روستاهای مورد مطالعه توسـط نگارنـدگان شـمارش شـده است.

٥. Cochrane Test ، حجـم نمونـه از فرمـول زیـر کـه بنـام فرمـول کـوکران نـام گـذاری شـده بدسـت آمـده اسـت :

$$n = \frac{N.t^2.p(1-p)}{N.d^2 + t^2.p(1-p)}$$

n = حجم نمونه، N = تعداد کل جامعه آمـاری، t^2 = مقـدار t استیودنت، موقعی که سطح معناداری از ۰/۰۵ کمتر باشد، d^2 = تقریب در برآورد پـارامتر جامعـه، کـه برابـر بـا ۲ ۰/۰۷، P = احتمال وجود صفت، (1-P) = احتمال عدم‌صفت.

اگر چه حجم نمونـه بـا اسـتفاده از فرمـول کـوکران ۱۴۳ نفـر می‌باشد لیکن به‌دلیل افـزایش سـطح اطمینـان نتـایج و کـاهش خطای اندازه‌گیری این تعداد به ۱۵۰ نفر افزایش یافته است.

6.Likert Scale

در این پژوهش، طیف هر گویه دارای پـنج گزینـه اسـت کـه شرح آن‌ها در زیر آمده است :

گزینه (خیلی زیاد) که به آن نمره۵ داده شد.
گزینه(زیاد) که به آن نمره ٤ داده شد.
گزینه (متوسط) که به آن نمره ۳ داده شد.
گزینه(کم) که به آن نمره ۲ داده شد.
گزینه (خیلی کم) که به آن نمره ۱ داده شد.

در تمام مراحل تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از ۵ سـطح اسـتفاده شده است.

7. Cronbach,s Alpha
8.T-Test
9.Pearson,s correlation coefficient
10. Friedman Test
11.Hostile Relocation
12.Passive Relocation
13.Active Relocation
14. United Nations High Commissioner for Refugees(UNHCR),
15. Sustainable Development

۱٦. دانش بومی ریشه در تجربه قرن‌های گذشته دارد و تا وقتی که جامعه پابرجاست، به‌عنوان پایه فرهنگی و فنی آن به تکامل خود ادامه می‌دهد دانش بومی دانشـی اسـت کـه مـردم بـه آن اعتقاد دارند و آن‌را در طول زمـان در جامعـه خـود توسـعه و بهبود بخشیده‌اند. این دانش براساس تجربـه اسـت و غالبـاً در طول زمان آزمون می‌شود، با فرهنگ محلـی و محـیط زیسـت سـازگار شـده، بنـابراین از پویـایی و کـارایی لازم برخـوردار است(Penny,2001) برای "دانـش بـومی" یـا (IK) نـام‌هـای دیگری مانند "دانش محلـی"، "دانـش فنـی بـومی"، و"دانـش سنتی"وجود دارد.

۱۷. از آنجا که اطلاعات مربوط به این تحقیـق در سـال ۱۳۹۰ جمع آوری شده است داده‌های این جدول مربوط بـه آن سـال می‌باشد.

18. Kolmograph - Smirnov Test

۱۹. جهت اطلاع بیشـتر رجـوع کنیـد بـه : ازکیـا، مصـطفی و ایمانی، علی،(۱۳۸۷)، "توسـعه پایـدار روسـتایی"، اطلاعـات، تهران، صص: ۲۱۹– ۲۰۸.

۲۰. طراحی جمعی از سـالهای ۱۹۹۰ بـه‌عنـوان رویکـردی در حوزه طراحی معرفی شده است رویکـرد معمـاری جمعـی در جستجوی برقراری پیونـد میـان گـرایش هـای بـوم‌گرایـی بـا نیازهای مدرن جامعه امروز است (توکر،۲۰۰۷) معماری جمعی سعی در تبدیل نمودن معماری به سمت یـک عمـل اخلاقـی– انسانی بوده است و این مهم را از طریق توجـه بـه ارزش‌هـا و باورهای اجتماعی ویژه و مورد نظر خود جسته است (اسـلامی و دیگران،۱۳۸۸)در معماری جمعـی اسـتفاده از مصـاحبه‌هـای تشخیصی، آزمون‌های پس از اسکان، نقشه‌های رفتاری و غیـره بر روش‌هایی مانند پرسشنامه کارگروه مشارکتی و غیره کـه در معماری مشارکتی بیشـتر مـورد اسـتفاده اسـت ارجحیـت دارد (کامل نبا،۱۱۳۸۷: ۱۲۸– ۱۲۲) برای مطالعه بیشتر رجوع کنیـد به : (اسلامی، سید غلام رضا و دیگران، ۱۳۸۸) .

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

فهرست منابع

– اسلامی، سید غلام رضا و دیگران (۱۳۸۸). "رویکرد طراحی جمعی در معماری"،نشریه هنرهای زیبا، صص: ٦٠-٤٧.

– ازکیا، مصطفی و غلامرضا، غفاری(۱۳۸۰). بررسی بین رابطه اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی توسعه روستایی کاشان، تهران، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۷، ص: ۱۳.

– اوکلی، پیتر و مارسدن، دیوید (۱۳۷۰). رهیافت‌های مشارکتی در توسعه روستایی، ترجمه منصور محمود نجات حسینی، تهران، انتشارات مرکز تحقیقات و بررسی مسایل روستایی وزارت جهادکشاورزی، ص: ٦٨.

– بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۸٦). گزارش جابه‌جایی سکونتگاههای روستایی در ایران، دفتر بازسازی.

– چمبرز، رابرت (۱۳۷۸). جابه‌جایی الگوها و شیوه کار پژوهش و توسعه مشارکتی، ترجمه عبدالرسول مرتضوی، گاهنامه روستا و توسعه. مرکز تحقیقات و بررسی مسایل روستایی وزارت جهادکشاورزی، شماره ۳و٤ ، سال سوم، ص: ۱۲۰.

– حقیقت نایینی، غلام رضا، اصل مشارکت مردمی، ارزیابی تجربه‌هایی از بازسازی شهرها پس از سوانح در ایران، سومین کنفرانس بین المللی بازسازی مناطق جنگزده، تهران.

– دارابی، حسن(۱۳۸٤)."تبیین سرمایه‌گذاری های عمرانی در پرتو مشارکت های مردمی: مورد سکونتگاه‌های روستایی ناحیه کاشان"، رساله دوره دکتری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.

– دیویس، یان، آیسان، یاسمین (۱۳۸۵)، معماری و برنامه‌ریزی بازسازی، ترجمه علیرضا فلاحی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

– رازانی، رضا (۱۳۷۵). بررسی طرح بازسازی منطقه قیر و کارزین در جنوب استان فارس پس از زلزله ۱۰ فروردین ماه سال ۱۳۵۱، مجموعه مقالات سمینار استان فارس؛ زلزله، کاهش آسیب‌پذیری و الگوهای بازسازی.

– سرتیپی پور، محسن (۱۳۸۸). آسیب شناسی معماری روستایی به سوی سکونتگاه مطلوب، شهیدی: دانشگاه شهید بهشتی و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.

– شادی طلب، ژاله (۱۳۷۲). بررسی زمینه‌های اجتماعی تجربه زلزله منجیل، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی ایران.

– ظفری، حسین (۱۳۸٦)." بررسی مدیریت بازسازی فیزیکی با نگرش ویژه بر مشارکت مردم(مطالعه موردی بم)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.

– علیزمانی، محمد (۲۰۰۷). کنفرانس بین‌المللی سازمان همکاری‌های اقتصادی (ECO) در زمینه مدیریت ریسک بلایای طبیعی، اسلام آباد پاکستان.

– فلاحی، علیرضا (۱۳۸٤). درآمدی بر مقولات اساسی بازسازی، نشریه صفه، شماره ٤٠.

– فلاحی، علیرضا (۱۳۸۳). توسعه پایدار، مجموعه مقالات کارگاه تخصصی تدوین منشور توسعه پایدار بم، انتشارات نشر انشاء.

– فلاحی، علیرضا و بختیاری، علی و ظفری، حسین (۱۳۸٦) ارزیابی اصول بازسازی در زلزله های گذشته ایران با هدف آموختن درس‌هایی برای آینده، پنجمین همایش بین‌المللی مهندسی زلزله و زلزله‌شناسی، پژوهشگاه مهندسی زلزله و زلزله‌شناسی ایران.

– کامل نیا، حامد (۱۳۸۷). معماری و الگووارههای طراحی جمعی: بررسی تطبیقی رویکرد معماری جمعی از منظر روانشناسی محیط، پایان نامه دکترای معماری، دانشگاه تهران.

– گائوتری، هوئین و دیگران (۱۳۷۹). مشارکت در توسعه، ترجمه هادی غبرایی و داوود طباعی، تهران، نشر روش.

– گرکانی، امیرحسین (۱۳۹۲). ملاحظاتی بر طراحی خانه روستایی در بازسازی پس از سانحه، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.

– بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، دفتر مطالعات، گزراش آمار روستاهای جابه‌جا شده و در دست جابه‌جایی، ص:۱۲.

– ویسی، رضا و همکاران (۱۳۸۵). درس‌هایی از مشارکت مردم در بازسازی واحدهای مسکونی و تجاری مناطق زلزله‌زده استان لرستان، مجموعه مقالات دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت جامع بحران در حوادث غیرمترقبه، تهران.

– هارت، راجرای (۱۳۸۰). مشارکت کودکان و نوجوانان: از پذیرش صوری تا شهروند واقعی، (فریده طاهری)، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

-Arnstein, S (1969), "A ladder of Citizen Participation". Journal of the American Institute of Planner 35, 215-224

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

-Aysan، Y، Davis، Ian(1993) Rehabilitation and Reconstruction، UNDP, Disaster Management Training Programme.
-Aysan,Y.& Oliver,p,(1987) ,Housing and Cultural after Earthquake: A Guide For Future Policy Making on Housing in Seismic Area,oxford.
-Barakat, Sultan, 2003, Housing Reconstruction after Conflict and Disaster, HNP,The Humanitarian Practice Network, Number 43.
-Borda, F .O,(1988), "Knowledege and People power". New Delhi, Indion Sosial Instituite.
-Falahi, A. (1994), Shelter Provision in Rural Areas of the 1990 Manjil Earthquake, in Islamic Republic of Iran, Proceeding of International Geographical Union Seminar, New Delhi, December "Frequently Asked Questions (FAQs)", World Bank, 2005.
-Fallahi, Alireza.(1996). Post-Erthquake Reconstruction in Iran, A Study of Shelter Provision in Rural Areas of Gilan Province Following the 1990 Manjil Earthquake. PHD Thesis, Department of Architecture, University of Sydney.
- "Handbook for Preparing a Resettlement Action plan", IFC, 2002.
-Harrison & et al (2001) wwf Preliminary Comment on Public Participation In the Context of the Water Framework Directive and Integrated River Basin Management Policy. Manchester University Press, p: 2.
-Horelli, L(2002), A Mthodology of Participatory Planning, in Bechtel B.,Churchman A., Handbook of Environmental Psychology, John Wiley & Sons, INC. New York,607-623.
-penny R, Anderson(2001),"Gender and Indigenous knowledge", I k & Article,1-9.
-Sanoof, H.(2000), "Community Participation Methods in Design and Planning". New York: john Wiley & Sons, p: 8.
Toker,Z (2007), Recent Trends in Community Desing: The Eminence of Participation. Desing Studies, 24,PP 309-323.
-UNHCR.(1998). Review of the UNHCR Housing Programme in Bosnia and Herzegovina Inspection and Evaluation Service.
-Word Bank (1994), "the Word bank and Participation", fourt draft, Wshaington: World Bank, p:

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]